

HEKİMBAŞI ÖMER EFENDİ KÜLLİYESİ

İstanbul Çapa civarında
XVIII. yüzyıl başlarında inşa edilen
ve yakın geçmişte
ortadan kaldırılan külliye.

1079 Ramazanında (Şubat 1669) İstanbul'da doğan, ilmiyeden yetişerek çeşitli yerlerde kadılık yaptıktan sonra reisüle-tıbbâlîğe yükselen Kazasker Ömer Efendi tarafından 1127 (1715) yılında inşa ettirilen külliye, Çapa'da Aksaray'dan Topkapı'ya uzanan caddenin sağ tarafında yer almaktaydı. Medrese, sebil, çeşme ve sıbyan mektebinden oluşan bu küçük külliyenin yakınında, vakfına gelir temini için yaptırılmış Şifâ Hamamı denilen bir de hamam vardı. Hekimbaşı Ömer Efendi, sekiz yıldan fazla süren bu görevinin sonunda Cemâziyelâhîr 1136'da (Mart 1724) vefat ederek buradaki hazîreye gömülmüştür. Damadı, tarihçi ve şeyhülislâm Küçük Çelebizâde Âsım Efendi de bu hazîreye defnedilmiştir.

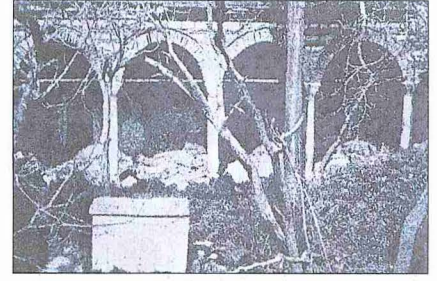
13 Rebîülevvel 1136 (11 Aralık 1723) tarihli vakfiyesinde Kiblelizâde Mehmed Bey'den satın alınan konakla bahçeye komşu olduğu kaydedilen medrese, 1251'de (1835) Şeyhülislâm Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi tarafından tamir ettirilmiştir. Vakıf kaydında ve İstanbul'daki medreselerle ilgili olarak 1914 yılında hazırlanan raporda medresenin bir dershane-mescidden başka dokuz hücre olduğu, helâları, su haznesi, çamaşır-

hane ve gusûlhanesi de bulunduğu bildirilmiştir. 1914'te iki harap baraka ile çok rutubetli ve karanlık dokuz hücreden oluşan medresenin içinde yaşanmaz durumda olduğu belirtilmiş, yerinin havadar ve arsasının geniş olduğu göz önünde tutularak burada yeni bir medrese yapılması teklif edilmişse de 1918 yangınının ardından bina tamamen harap olmaya bırakılmıştır. Bu yıllardan itibaren yangında evleri yanan ailelerin barındığı medrese çok bakımsız halde uzun süre ayakta kalmış, 1956 yılında cadde genişletilirken hiçbir iz kalmayacak şekilde yıktırılmıştır. Bu arada hazîresinde uzun süre dağınık halde kalan mezar taşlarından bir kısmı caddenin karşı tarafındaki Molla Gürânî Camii hazîresine taşınmıştır.

Âli Saim Ülgen ve Ahmet Süheyl Ünver medresenin içinden ve dışından bazı fotoğraflarını çekmişlerdi. Dârüşşafaka Lisesi resim öğretmenlerinden Âgâh Bey medrese ve sebilin bir tablosunu yaparak 1940'ta Galatasaray'da açılan resim sergisinde sergilemiş ve Ünver bunun bir kopyasını çıkararak yayımlamıştır. Eski bir fotoğraftan, şimdi adı Vatan caddesi olan Bayrampaşa deresi vadisine inen yamaçta, taş tuğla tekniğindeki yüksek cephesiyle heybetli bir görünüme sahip olduğu anlaşılan medresenin altında pencereli mekânlar bulunmaktaydı. Bina temiz bir işçilikle taş ve tuğla dizileri halinde yapılmış, avlusunun etrafı mermer sütunlara dayanan kubbeli revaklarla çevrilmişti.

Caddeden demir parmaklıklı pencere-
li, kesme taştan bir duvarla ayrılan medrese, önündeki cadde yüzünden yamuk bir hat üzerinde uzanıyordu. Ortada ise medrese avlusuna geçit sağlayan yayvan kemerli yüksek bir kapı vardı. Ünver'in, Hekimbaşı Ömer Efendi'ye dair küçük kitabında yayımlanan ve tarafımızdan da bazı düzeltmeler yapılan medresenin planı tam doğru olmamalıdır. Burada hücre sayısı fazla gösterilen eser tamamıyla yok edildiğinden bu hususta artık gerçeği tesbit çok zorlaşmıştır.

Avlu girişinin sol tarafında türbe ile hazîre, sağında sebil bulunuyordu. Âgâh Bey'in tablosunda, medresenin yıkılmasından çok daha önce harap bir halde bulunan bu kubbeli ve geniş saçaklı sebilli görmek mümkündür. Sebilin 1934'te çekilen fotoğrafta yeri boştur. Girişin solunda, hazîrenin cadde duvarına bitişik olan çeşme hakkında da fazla bilgi yoktur. İb-

Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin avlu revakı ile şadırvanını gösteren eski bir fotoğraf (Eyice, rs. 4)

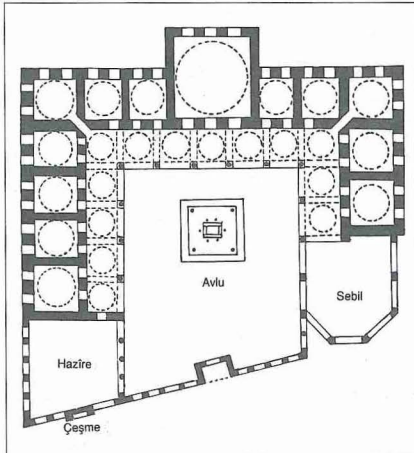
rahim Hilmi Tanışık, tarihinin 1127 (1715) olduğunu ve kitâbesinde "sâhibü'l-hayrât seretıbbâ Ömer Efendi" ibaresinin bulunduğunu bildirir. Çok karanlık ve kötü resminden anlaşıldığı kadarı ile çeşme sanat değeri taşımıyordu.

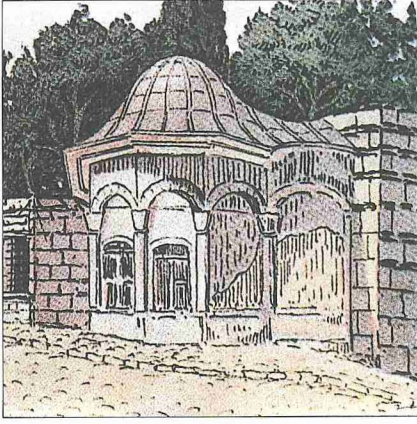
Ayvansarayî'nin eserinde adı geçen sıbyan mektebi pek çok benzerinde olduğu gibi medrese ile birleşikti ve muhtemelen köşelerden birinde, belki de sebilin üstünde bulunuyordu. Sıbyan mekteplerine dair 1923-1924 yıllarında hazırlanan listede sadece adı ve yeri belirtilmiştir.

Avlunun, Topkapı tarafındaki ucunda hazîrenin duvardaki pencerelerden çok daha büyük ve yarım yuvarlak kemerli, demir şebekeli penceresi vardı. Bunun yanında çeşme bulunuyordu. Yok edilen mezar taşlarından sadece caddenin karşı tarafına taşınanların bir kısmının kimlere ait olduğu Ünver tarafından kaydedilmiştir: Şeyhülislâm Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, torunu Şeyhülislâm Çelebizâde Hafîdi diye bilinen Zeynelâbidîn Efendi, onun oğlu Üsküdar Kadısı Seyyid Mehmed Ârif Molla, Anadolu muhasebecisi Çelebizâde Ali Efendi, dersiâm Dağıstanî İbrâhim Efendi, Çelebizâde Âsım Efendi'nin kız kardeşi, Âsım Efendi'nin kızı Hibetullah Hanım ile oğlu Mehmed Ârif Efendi, Âsım Efendi'nin torunu müderris Mehmed Efendi, Eğriboz muhafızı tezkireci İbrâhim Paşa'nın kızı Fatma Hanım, Seyyid Mehmed Emin Ağa, Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn Efendi'nin kızı ve Hekimbaşı Ömer Efendi.

Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi, şehrin kuzey rüzgârlarını aldığı için beğenilen bir bölgesinde kurulmuştu. Çevresinde ileri gelenlerin konakları bulunuyordu. Ancak kuzey rüzgârlarına açık olması

Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi'nin planı

Hekimbaşı Ömer Efendi Sebilî'nin Süheyl Ünver tarafından yapılan resmi (A. Süheyl Ünver'in İstanbulu [haz. İ. Kara - S. Puleu], İstanbul 1996, s. 63)

yangınların kolayca yayılmasına yol açıyordu. Derviş Paşa'nın 1918 yangınında yok olan ve daha sonra yerine Çapa Kız Enstitüsü yapılan muazzam konağı da külliye'nin az ilerisindeydi.

Külliye'ye gelir sağlamak üzere yapılan Şifâ Hamamı'nın izi bile tesbit edilememiştir. A. Süheyl Ünver, 1942 yılında bu hamamın başka bir ad altında mevcut olabileceğini yazmıştır (VD, II [1942], s. 249).

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 207-208; *Sicill-i Osmânî*, III, 590; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 35; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 112, nr. 114 (resmi s. 113'te); A. Süheyl Ünver, *Hekimbaşı Ömer Efendi, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1955; a.mlf., "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Notlar", VD, II (1942), s. 249; Behçet Ünsal, "İstanbul'un İman ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1969, II, 14; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 685; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli: İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 104; Hatice Aynur - Hakan Karateke, *Aç Besmeleyle İç Suyu-Han Ahmed'e Eyle Dua*, III, *Ahmed Devri Çeşmeleri*, İstanbul 1995, s. 129-130; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, VII-VIII (1977), s. 61-62; a.mlf., "Dârü'l-Hilâfeti'l-'Alîyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII (1978), s. 167-168; A. Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *JTS*, II (1978), s. 61 (nr. 132, 141); Semavi Eyice, "Les quartiers de Molla Gürânî et de Piri Paşa et leurs trois monuments disparus-Topographie historique de quartier", *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu*, V, Paris 1994, s. 243-247; a.mlf., "Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi", *DBİst.A*, IV, 41.

SEMAVİ EYİCE

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA

(ö. 1171/1758)

Osmanlı sadrazamı.

15 Şâban 1100 (4 Haziran 1689) tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası aslen Giritli olan Hekimbaşı Nuh Efendi'dir. Çocukluğunda ve gençliğinde iyi bir tahsil gördü. Kabiliyeti sayesinde III. Ahmed döneminde (1703-1730) silâhşorlukla saraya girdi ve dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığına yükseldi. 1127'de (1715) bu sıfatla Kızlar Ağası Süleyman Ağa'nın öldürülmesi ve metrûkâtının ele geçirilmesiyle görevlendirildi. Şehid Ali Paşa'nın sadrazamlığı zamanında Zile kazası voyvodalığı ile İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa döneminde Türkmen ağalığı ile taltif edildi. 1722 yılında mîr-i mîrânlık pâyesiyile Adana valiliğine getirildi. Bu görevde iken Adana ve Kilis dolaylarının asayişini sağlamaya çalıştı. Bölgedeki bazı Türkmen aşiretlerini itaat altına aldı. 1137 Saferinde (Ekim-Kasım 1724) Yeni İl voyvodalığı üzerinde kalmak şartıyla Halep valisi olarak Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın maiyetinde İran seferine gitti.

Tebriz'in fethi sırasındaki başarılarından dolayı 3 Safer 1138'de (11 Ekim 1725) vezirlikle Anadolu beylerbeyiliğine getirilen Ali Paşa ertesi yıl, hastalanan Abdullah Paşa'nın yerine Şark seraskeri ve Tebriz muhafızı oldu. 1727'de Afgan Şahı Eşref Han'a karşı Rusya'dan gelecek yardım meselesiyle ilgili olarak Rus Generali Dugoroki ile görüştü ve Hemedan müsâlahasında (4 Ekim) büyük gayreti görüldü. Fakat başta kethüdâsi olmak üzere bazı adamlarının halka zulmetmesi yüzünden buradan uzaklaştırılarak önce Şehrizol, hemen ardından da Sivas valiliğine tayin edildi. Nâdir Şah zamanında İran savaşlarının tekrar başlaması üzerine Diyarbakır valiliğine nakledildi. Şevval 1142'de (Nisan 1730) Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın maiyetinde Hemedan muhafızlığı ile görevlendirildi. Fakat bu sırada İstanbul'da çıkan Patrona İsyanı yüzünden devlet Şark seferiyle yeterince ilgilenemediği için Tebriz tekrar İranlılar'a geçti; Ali Paşa da Erzurum valiliğiyle Revan bölgesi seraskerliğine getirildi (Aralık 1730).

Önce Rûmiye'yi (Urmiye), ardından da 15 Cemâziyelevvel 1144'te (15 Kasım 1731) boşaltılan Tebriz'i alan Ali Paşa, Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa'nın girişimiyle başarılarının mükâfatı olarak sadrazam-

lığa getirildi (15 Ramazan 1144/12 Mart 1732). I. Mahmud da bu zafer üzerine gazi unvanını almıştır. Üç yılı aşan bu ilk sadrazamlığı sırasında özellikle Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etti. Lehistan veraset savaşları dolayısıyla Rus tehdidinin artması üzerine, Bağdat, Van ve Revan taraflarını baskı altında tutan ve Hint seferine çıkmak için hazırlık yapan Nâdir Şah'ın barış teklifini olumlu karşıladı. Avusturya ile ortak hareket eden Rusya ile savaşın kaçınılmaz olduğunu düşündüğü için doğu cephesinden emin olmak istiyordu. İran'la barış yapılmasına karşı çıkan doğu cephesi seraskeri Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın etkisiyle bu isteğini gerçekleştiremediği gibi tahmin ettiği üzere Avusturya ve Rusya müttefik güçlerine karşı 1736'da başlayacak olan savaştan önce İran meselesi yüzünden sadrazamlıktan azledildi ve mecburi ikametle Midilli adasına gönderildi (23 Safer 1148/15 Temmuz 1735). Ertesi yıl Kandiye muhafızı ve ardından Bosna valisi oldu. Üç yıl kadar süren bu valiliği sırasında Ruslar'la birleşerek savaşa giren Avusturyalılar'a karşı başarılı mücadeleler yaptı ve büyük şöhet kazandı. Belgrad'ın işgalden kurtarılmasında yararlılık gösterdi; Belgrad'ın Osmanlılar'a iadesiyle sonuçlanan Belgrad Antlaşması (1739) görüşmelerine bizzat katıldı. 1740'ta Mısır'da Kölemenler'in olay çıkarmaları ve Mısır hazinesini göndermeleri üzerine Mısır valiliğine tayin edildi. Bir yıl içinde Mısır'ı kontrol altına aldı.

1741 yılında kısa sürelerle Adana ve Anadolu valiliklerine getirilen Hekimoğlu Ali Paşa, 15 Safer 1155'te (21 Nisan 1742) ikinci defa sadrazam oldu. Bir buçuk yıla yakın süren bu dönem Kerkük, Musul, Diyarbakır, Rakka, Azerbaycan ve Kars taraflarında İran savaşları hazırlıkları içinde geçti. Sadrazamın tam yetkiyle bizzat sefere çıkma isteği, bunun için Nâdir Şah'ın faaliyetlerine göre uygun bir mevsim beklenmesi amacıyla sefer hazırlıklarını ertelenmesi, Diyarbakır seraskerine zamanında gerekli yardımı yapmaması I. Mahmud'un kızgınlığına yol açtı. 4 Şâban 1156'da (23 Eylül 1743) sadâretten alınarak Midilli'ye sürüldü. İki ay kadar sonra Girit, 1157 Ramazanında (Ekim 1744) Bosna valiliğine getirildi. İran savaşları sırasında Halep, ardından Anadolu valiliği ve Kars ciheti seraskeri oldu. 1746'da imzalanan barış antlaşmasından sonra şark seferleri sırasında başkaldıran levent eşkıyasının te'dibiyle meşgul oldu; bunların elebaşlarını öldürttü. Ay-